

ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРИБУТТЯМ ДО МІСЦЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ АБО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

ПОЛІЩАК Наталія Ігорівна - аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського державного університету внутрішніх справ України

В статті розглянуті види процесуальних издержек, связанных с прибытием к месту предварительного расследования или судебного производства. Определены категории участников уголовно-процессуальных отношений, имеющие право на возмещение указанных расходов. Определен момент наступления уголовно-процессуального статуса, который дает основания для возникновения права на возмещение указанных расходов. Исследованы правовые основания возмещения расходов, связанных с прибытием к месту предварительного расследования, и выделены критерии расчета их размера.

Ключові слова: процесуальні витрати, місце досудового розслідування чи судового провадження, учасники кримінально-процесуальних відносин, відшкодування витрат.

Постановка проблеми

В умовах сьогодення особливого значення набуває раціональне витрачання коштів на боротьбу зі злочинністю. У зв'язку з цим постає досить важлива проблема судових витрат у кримінальному судочинстві як частини витрат держави на боротьбу зі злочинністю, що можуть бути їй відшкодовані [1, с.47]. Стягнення судових витрат не є додатковим заходом покарання за вчинений злочин. Не є воно і цивільно-правовим заходом, оскільки стягнення витрат відбувається не за договором чи цивільно-правовим зобов'язанням.

Стан дослідження

Проблема визначення та відшкодування судових витрат, у тому числі і витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження, не є новою для теорії та практики кримінального процесу. Так, досліджуване питання висвітлювалось у працях таких науковців, а зокрема: І.О. Барсукова, Н.А. Власова, О.В. Горбачова, А.Я. Грун, В.М. Демидова, В.А. Дуніна, Ю.М. Дьоміна, Л.Л. Круглікова, В.Т.Нора, А.А.Павлишина, В.М.Тертишника та інших. Водночас, вважати дослідження цієї проблематики вичерпним неможливо, оскільки у контексті реформування кримінального процесуального законодавства виникають питання, що потребують наукового осмислення та аналізу.

Тому основним завданням цієї статті є визначення розміру та відшкодування витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження.

Виклад основних положень

Відповідно до положень ст. 118 КПК України, одними із різновидів процесуальних витрат є витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження. Згідно із законодавчим роз'ясненням - це витрати обвинуваченого, підозрюваного, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під

вартою, його захисника, представника потерпілого, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту, найманням житла, виплатою добових (у разі переїзду до іншого населеного пункту), а також втрачений заробіток чи витрати у зв'язку із відривом від звичайних занять (ч. 1 ст. 121 КПК України).

Цей різновид процесуальних витрат є витратами певної категорії учасників кримінально-процесуальних відносин, а саме: обвинуваченого, підозрюваного, його захисника та представника потерпілого. Процесуальні витрати іншої категорії осіб (потерпілого, свідка, спеціаліста, перекладача, експерта) у КПК України передбачені п. 3 ч. 1 ст. 118 КПК України та визначені ст. 122 КПК України, і будуть розглядатися у межах дисертаційного дослідження у наступному підрозділі.

Розглянемо правовий статус осіб, які мають право на відшкодування витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження. Конкретний правовий статус особи підозрюваного чи обвинуваченого набувається нею з моменту настання щодо такої особи певного кримінально-процесуального юридичного факту. Зокрема, щодо підозрюваного, то такими юридичними фактами відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України є: 1) повідомлення про підозру; 2) затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення; 3) складення процесуального документа – повідомлення про підозру, яке не було вручено особі внаслідок невстановлення її місцезнаходження, однак було вжито заходів для вручення її повідомлень у спосіб, передбачений КПК України. Відповідно до положень ч. 2 ст. 42 КПК України щодо обвинуваченого, то таким юридичним фактом є передача обвинувального акту щодо цієї особи до суду в порядку, передбаченому статтею 291 КПК України. Це означає, що особа з моменту набуття нею статусу підозрюваного, обвинуваченого відповідно до названих вище юридичних фактів, має право на відшкодування витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження.

Найбільш поширеною практикою під час досудового розслідування є залучення

особи як свідка до моменту визнання її підозрюваною у кримінальному провадженні. У такому разі ця особа має право на відшкодування їй як свідку витрат на проїзд, наймання житла та добові (у разі переїзду до іншого населеного пункту), а також на компенсацію за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять (ч. 3 ст. 122 КПК України). Зауважимо, що такі витрати, відповідно до ч. 1 ст. 122 КПК України покладаються на сторону кримінального провадження, яка заявила клопотання про виклик свідків. Оскільки у цьому випадку такий свідок викликається, як правило, стороною обвинувачення, то й виходить, що зазначені вище витрати компенсуються такій особі за рахунок коштів державного бюджету до моменту надання їй правового статусу підозрюваного. А з моменту визнання такої особи підозрюваною у вчиненні певного кримінального правопорушення, відповідно до ч. 2 ст. 121 КПК України витрати, пов'язані із прибуттям до місця проведення досудового розслідування або судового провадження підозрюваний несе самотійно. Отже, з моменту набуття особою правового статусу підозрюваного, усі витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування, покладаються на нього особисто.

Відповідно до п. 1 ч. 7 ст. 42 КПК України, підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний прибути за викликом до слідчого, прокурора або слідчого судді. Однак, такий обов'язок покладається на обвинуваченого чи підозрюваного, щодо якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою (ст. 121 КПК України). Такий підхід законодавця до вирішення цього питання видається цілком логічним, адже підозрюваний чи обвинувачений, що утримуються під вартою, не прибувають до місця досудового розслідування, а навпаки – слідчий прибуває до місця тримання під вартою підозрюваного чи обвинуваченого для проведення слідчих (розшукових) дій або ж за спеціальною заявкою слідчого, підозрюваного або обвинуваченого доставляють до місця проведення слідчих (розшукових) дій (п. 1.35 Конвоювання затриманих і взятих під варту осіб для проведення слідчих дій або розгляду справи в суді здійснюється

на підставі письмових заявок слідчих суддів, суддів, прокурорів, слідчих [2]). Як зазначається у науковій літературі, у такому випадку транспортні витрати, пов'язані з кримінальним провадженням, не належать до процесуальних витрат [3, с. 222]. Тобто у такому разі, витрати, пов'язані із прибуттям до місця проведення слідчих (розшукових) дій покладаються на державу, а не на самого підозрюваного чи обвинуваченого.

Як уже зазначалося, момент набуття певного правового статусу має правове значення для визначення моменту, з якого особа може вважатися такою, що має право на відшкодування зазначених вище процесуальних витрат. Право на відшкодування витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження, мають також захисник підозрюваного чи обвинуваченого та представник потерпілого.

Відповідно до ст. 45 КПК України, захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особа, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Відповідно до ч. 1 ст. 58 КПК України, представником потерпілого може бути особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником, а згідно з ч. 2 цієї ж статті, представником юридичної особи, яка є потерпілою, може бути, окрім захисника, також її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю. Отже, представником потерпілого - фізичної особи потерпілого може бути лише адвокат, а представником юридичної особи, яка визнана потерпілою у кримінальному провадженні, може бути адвокат, керівник такої юридичної особи, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю.

Розглянемо, з якого саме моменту особа набуває статусу захисника підозрюваного, обвинуваченого та представника потерпіло-

го, адже саме від цього залежить момент, з якого така особа має право на відшкодування витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження.

Відповідно до ч. 4 ст. 46 КПК України, захисник користується процесуальними правами з моменту надання документів, передбачених статтею 50 цього Кодексу, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. Відповідно до ч. 1 ст. 50 КПК України, такими документами є: 1) свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю та 2) ордер, договір із захисником або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Тобто після надання захисником таких документів, слідчий, прокурор, слідчий суддя виносить постанову (суд – ухвалу) про залучення як захисника підозрюваного чи обвинуваченого певного адвоката, який подав зазначені вище документи. З цього моменту такий захисник підозрюваного, обвинуваченого має право на відшкодування витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження.

Однак підлягає з'ясуванню питання щодо відшкодування зазначених витрат захиснику, який відповідно до ст. 49 чи ст. 53 КПК України, залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням чи призначається для проведення окремої процесуальної дії. У такому разі виникає два запитання: чи має право такий захисник на відшкодування процесуальних витрат та чи є обов'язок у підозрюваного, обвинуваченого відшкодувати витрати захисника, пов'язані із його прибуттям до місця досудового розслідування чи судового провадження у випадках, коли законом передбачено право підозрюваного на надання безоплатної правової допомоги у кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 1 ст. 49 КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадках: 1) коли участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив

його; 2) якщо підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно; 3) якщо слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його. Окрім цього, зазначено, що слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд можуть залучити захисника в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги. Відповідно до ч. 2 ст. 49, ч. 1 ст. 53 КПК України у разі залучення захисника слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд направляють до органу (установи), уповноваженого на надання безоплатної правової допомоги відповідно постанову (ухвалу), у якій доручає цьому органу (установі) призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням чи для проведення окремої процесуальної дії.

Зважаючи на те, що у КПК України, чітко визначені підстави залучення захисника слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом та вказано, що такий вид правової допомоги надається безоплатно на підставі Закону України «Про надання безоплатної правової допомоги», то є всі підстави стверджувати, що у такому випадку на підозрюваного, обвинуваченого не можуть покладатися витрати, пов'язані із прибуттям захисника до місця досудового розслідування чи судового провадження. Порядок оплати праці захисника, який надає безоплатну вторинну правову допомогу та порядок відшкодування йому витрат, пов'язаних із наданням такої допомоги затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 № 465 «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу». Цей Порядок (пп. 1-5) визначає розмір винагороди адвокатів за надання ними правової допомоги та визначає порядок відшкодування витрат, пов'язаних із наданням правової допомоги, а саме витрат на: 1) проїзд транспортом загального користування (за умови наявності відповідних проїзних квитків та (або) квитанції (чеку) про сплату

вартості проїзду); 2) придбання паливно-мастильних матеріалів у разі використання власного транспортного засобу у нічний час або сільській місцевості чи за відсутності сполучення транспортом загального користування – відповідно до нормативів, визначених для бюджетних установ [4] (за умови надання копії реєстраційного документа на такий транспортний засіб чи документа, що підтверджує право користування таким транспортним засобом, посвідчення водія та квитанції (чеку) на придбання паливно-мастильних матеріалів на загальну суму, не меншу ніж та, що підлягає відшкодуванню); 3) відрядження за межі регіону (добові, витрати, пов'язані з найманням житлового приміщення) – відповідно до норм, встановлених законодавством для працівників бюджетних установ (за умови надання розрахункових документів відповідно до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг»). Відповідно до п. 6 зазначеного Порядку, виплата винагороди за надану ними правову допомогу і відшкодування витрат, пов'язаних з наданням такої допомоги, здійснюється один раз на місяць не пізніше останнього робочого дня місяця на підставі доручення та акта надання безоплатної вторинної правової допомоги з відповідними додатками, складеного за формою, затвердженою Міністерством Юстиції України. Порядок відшкодування витрат на відрядження врегульовуються постановою Кабінету Міністрів України від 02.02.2011 року № 98 «Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів»[5].

Отже, можемо зробити висновки, що якщо захисник залучається підозрюваним, обвинуваченим особисто на підставі договору між ним та адвокатом, то умови винагороди адвоката та розмір відшкодування витрат, пов'язаних із наданням такої допомоги, обумовлюються у договорі із зазначенням терміну виплати підозрюваним, обвинуваченим таких виплат. Водночас, якщо

у межах кримінального провадження є всі підстави для залучення захисника підозрюваному, обвинуваченому на умовах надання безоплатної вторинної правової допомоги, то видається цілком логічним те, що такі процесуальні витрати бере на себе держава, яка оплачує захиснику не лише його працю, а й витрати, пов'язані із прибуттям до місця, зазначеного у постанові (ухвалі) для участі у кримінальному провадженні. Однак, такі процесуальні витрати адвоката відшкодовуються у межах нормативів, що визначені законодавством для бюджетних установ.

Розглянемо, який порядок відшкодування витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування чи судового провадження представника потерпілого. Відповідно до ч. 3 ст. 58 КПК України, повноваження представника потерпілого на участь у кримінальному провадженні підтверджуються: 1) документами, передбаченими ст. 50 цього Кодексу (якщо представником потерпілого є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні); 2) копією установчих документів юридичної особи (якщо представником потерпілого є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа); 3) довіреністю (якщо представником потерпілого є працівник юридичної особи, яка є потерпілою).

Розмір витрат потерпілого на представника-адвоката обумовлюються у договорі про надання правової допомоги, який укладається між потерпілим та адвокатом. Як зазначається у літературі, надання платної правової допомоги регламентується законодавством про адвокатуру. У договорі про надання правової допомоги потерпілому визначається його обов'язок сплатити гонорар за правозахисні дії захисника, а у випадку необхідності й фактичні витрати, пов'язані з виконанням договору. Ці витрати не включаються до суми гонорару, який є винагородою за виконані захисником дії з наданням правової допомоги [3, с. 226]. Отже, витрати представника потерпілого, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування чи судового провадження, не включаються до суми гонорару за надання правової допомоги, а оплачуються представнику додат-

ково, про що обумовлюється у договорі між представником та потерпілим.

Однак зауважимо, що, окрім платного представництва інтересів потерпілого у кримінальному провадженні, законодавство України визначає правову можливість представництва таких інтересів на безоплатній основі. Відповідно до положень ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 № 3460-VI до безоплатної правової допомоги належить також така правова послуга, як представництво осіб, які мають право на безоплатну правову допомогу в судах, інших державних органах тощо [6]. Отже, виходить, що потерпілий у визначених ст. 14 цього Закону випадках має право на залучення адвоката для представництва своїх інтересів у кримінальному провадженні на безоплатній основі. Однак, таке право на безоплатну правову допомогу мають не всі потерпілі, а лише ті, які мають таке право відповідно до п. 1, 2 ч. 1 ст. 14 зазначеного Закону, а саме: 1) особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо середньомісячний сукупний дохід їхньої сім'ї нижчий за суму прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, інваліди, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі меншою за два прожитковогно мінімуми для непрацездатних осіб; 2) діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, безпритульні діти, діти, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї.

Тобто якщо у потерпілого є право на отримання безоплатної правової допомоги у кримінальному провадженні, то й цілком очевидним є відсутність його обов'язку на відшкодування такому представнику витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування чи судового провадження. Такі процесуальні витрати відповідно покладаються на державу у розмірах, що визначені Постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 № 465 «Питання оплати послуг та відшкодування витрат

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто види процесуальних витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування чи судового провадження. Окреслено категорії учасників кримінально-процесуальних відносин, що мають право на відшкодування зазначених витрат. Визначено момент набуття кримінально-процесуального статусу, який дає підстави на виникнення права на відшкодування зазначених витрат. Досліджено правові підстави відшкодування витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування та виділено критерії розрахунку їх розміру.

SUMMARY

The kinds of procedural costs of arrival to the place of pre-trial investigation are designed in the article. Outlined categories of participants criminal procedure relations that are eligible for reimbursement of these costs. Determined the date of the criminal procedure status gives rise to the emergence of the right to compensation for these costs. The legal grounds for compensation costs related to the arrival to the place of pre-trial investigation and identified criteria for calculating their size.

адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу».

Якщо ж у потерпілого немає підстав для безоплатного залучення адвоката для представництва своїх інтересів у межах кримінального провадження, то він має право на залучення адвоката на підставі договору між потерпілим та таким адвокатом. У цьому договорі обумовлюються винагорода адвокату за представництво інтересів потерпілого та інші процесуальні витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування чи судового провадження, що можуть відшкодуватися адвокату. Такі витрати потерпілого на залученого ним адвоката-представника оплачуються адвокату особисто потерпілим.

Висновки

Таким чином, науковцям спільно із законотворцем необхідно розробити та прийняти низку нормативно-правових актів, що забезпечуватимуть реалізацію положень КПК України, що стосуються відшкодування процесуальних витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування чи судового провадження.

Література

1. Дьомін Ю.М. Процесуальні витрати за новим КПК України / Ю.М. Дьомін // Європейські перспективи. - №3. - ч.3. - 2012 р. - С.47-51.

2. Інструкція з організації конвоювання затриманих і взятих під варту осіб в органах внутрішніх справ України, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 02.11.2012 № 1002 дск. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0662-96>

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. - Харків: «Право», 2012. - 846 с.

4. Наказ Міністерства транспорту України від 10.02.98 р. № 43 «Про затвердження Норм витрат палива і мастильних матеріалів на автомобільному транспорті» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.uazakon.com/big/text693/pg1.htm>

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.02.2011 року № 98 «Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів» [Електронний ресурс]. - Режим доступу <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/98-2011-%D0%BF>

6. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 № 3460-VI. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>